ប្រតិមាព្រះសូរ្យ (ព្រះអាទិត្យ) នៅសម័យបុរាណ

ព្រះសូរ្យ ឬហៅម្យ៉ាងទៀតថា "ព្រះអាទិត្យ" ជាទេពដ៏សំខាន់មួយនៅសម័យវេទ ដែលត្រូវបានគេចាត់ទុកថាជា ព្រះនេត្ររបស់ព្រះសិវនិងព្រះវិស្ណុ ហើយជាទេពដែលមានតួនាទីបំភ្លឺលោកទាំងបី។ ព្រះអង្គ បានធ្វើដំណើរជុំវិញចក្រវាលជារៀងរាល់ថ្ងៃនៅលើរទេះសេះស ឬសេះប្រាំពីរ (តំណាងឱ្យថ្ងៃទាំងប្រាំពីរក្នុងមួយសប្តាហ៍ ឬពណ៌ទាំងប្រាំពីរនៃពន្លឺ) ដែលទូកកង់រទេះនេះទាញដោយសារថីម្នាក់ឈ្មោះ "អរុណ" ឬគេស្គាល់ថា "ព្រះសូរ្យាធិបតិ"។ នៅក្នុងសង្គមខ្មែរ ទេពអង្គនេះចាប់ផ្តើមមានអ្នកប្រណិប័តន៍ និងមានឥទ្ធិពលដំបូងតាំងពីសម័យហ្វូណន (ស.វ.ទី៦) ពោលគឺតាំងពីពេលដែលខ្មែរកំពុងគោរពនិកាយវៃស្នវយ៉ាងជ្រាលជ្រៅមកម្ល៉េះ។ តាមរយៈឥទ្ធិពលនេះ បុព្វបុរសខ្មែរបានបង្កើតឱ្យមានរូបភាពសិល្បៈជា "ព្រះសូរ្យ" តាមរយៈចម្លាក់ផង និងប្រតិមាផង ពីសម័យកាលមួយទៅសម័យកាលមួយ។ តើប្រតិមាព្រះសូរ្យ (ព្រះអាទិត្យ) នៅក្នុងសិល្បៈខ្មែរមានលក្ខណៈដូចម្តេចខ្លះ?

ព្រះសូរ្យ គឺជាបុត្ររបស់ឥសីកស្សប និងព្រះនាងអទិតិ ដែលជាមាតារបស់ក្រុមទេវតា (អាទិត្យទាំង១២)។ ព្រះអង្គ ជាទេពមានសម្បុរក្រហមក្រម៉ៅ ព្រះនេត្រ៣ ព្រះហស្ត៤ ដែលព្រះហស្ត២កាន់ផ្កាឈូក។ នៅក្នុងទេវកថាវិស្ណុនិយមបានបង្ហាញថា ព្រះសូរ្យបានកើតឡើងអំពីការកូរសមុទ្រទឹកដោះដូចទៅនឹងព្រះចន្ទ្រដែរ ហើយពីពេលនោះមកទើបបានជាចក្រវាលទាំងមូលមានពេលយប់និងពេលថ្ងៃ។ មហេសីរបស់ព្រះសូរ្យ មានចំនួន ២ អង្គ ពោល គឺមហេសីទី១មានព្រះនាមថា "**សញ្ញា**" ដែលមានបុត្រសរុបចំនួន ៣ អង្គ រួមមាន ព្រះយមរាជ (ទេពនៃសេចក្តីស្លាប់) ព្រះនាងយមុណា (ទេពស្រីតំណាងឱ្យទន្លេយមុណា) ព្រះស្វយុវតី (មនុស្សដំបូងបង្អស់ក្នុងលោក)។ រីឯមហេសីទី២ មានព្រះនាមថា "**ឆាយា**" (ជាស្រមោលរបស់ព្រះនាងសញ្ញា) ដែលមានបុត្រសរុបចំនួន ២ អង្គ រួមមាន ព្រះសនិ (ទេពតំណាងឱ្យភពសៅរ៍) និងព្រះសាវណ៌ិមនុ (ព្រះមនុជំនាន់ទី៨ ក្នុងចំណោមមនុទាំង១៤ជំនាន់)។ ដោយឡែក នៅក្នុងទេវកថារឿងមហាភារត ទ្រង់មានមហេសីមួយអង្គទៀតព្រះនាម "កុន្តី" ដែលមានបុត្រមួយអង្គព្រះនាម "កណ៌"។ រីឯ នៅក្នុងរឿងរាមយណ ទ្រង់បានលួចរួមមេត្រីជាមួយនាងអហល្យា ដែលជាប្រពន្ធរបស់ឥសីគោតម រហូតបង្កើតបានបុត្រមួយអង្គទៀតឈ្មោះថា "សុគ្រីវ" (សុគ្រីព)។

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

អត្ថបទ៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ (ព្រះអាទិត្យ) នៅសម័យបុរាណ

នៅសម័យបុរាណ គេគោរពចំពោះព្រះសូរ្យ និងព្រះចន្ទ្រខ្លាំងណាស់ ដោយសារតែទ្រង់ជាអ្នករក្សាលោក និងភាវរស់ទាំងឡាយ ពោល គឺព្រះសូរ្យជាអ្នកផ្តល់ពន្លឺសម្រាប់ការលូតលាស់ ហើយព្រះចន្ទ្រជាអ្នកផ្តល់នូវទឹក (សន្សើមរាត្រី)។ ក្នុងសម័យបុរាណ ពិសេសសម័យអង្គរ ខ្មែរតែងយកព្រះសូរ្យ និងព្រះចន្ទ្រជាសាក្សីនៃការធ្វើសម្បថ និងការដាក់បណ្តាសាលើបុគ្គលណាដែលបានបំពានលើទីសក្ការបូជា ប្រតិមា ឬស្តេចដែលមានឋានៈស្មើនឹងទេព។ ម៉្លោះហើយ ចម្លាក់នៅលើផ្ទាំងថ្មភក់ ឬផ្តែរទ្វារដែលពាក់ព័ន្ធនឹងព្រះសូរ្យ បានចាប់ផ្តើមឡើងតាំងពីសម័យមុនអង្គរមកម៉្លេះ ដែលយ៉ាងហោចណាស់ ក៏ចាប់ពីស.វ.ទី៧មកដែរ។ ជាក់ស្តែង ផ្ទាំងថ្មភក់មួយរកឃើញនៅទួលវត្តចាស់ ក្នុងតំបន់ប្រាសាទសំបូរព្រៃគុក បានបង្ហាញអំពីវត្តមានចម្លាក់ទេពនព្វគ្រោះ (ទេពប្រាំបួន) ដែលក្នុងនោះព្រះសូរ្យប្រហែលបង្ហាញនៅខាងដើមគេបង្អស់ ក្នុងកាយវិការឈរនៅលើទម្រស្តើងមួយ និងមានព្រះហស្តប្រដាប់ដោយកេតនភណ្ឌ (ប្រហែលផ្កាឈូក)។ មកដល់សម័យអង្គរ ចម្លាក់ព្រះសូរ្យក្នុងទម្រង់ជាទេពនព្វគ្រោះ គេបានរកឃើញពាសពេញប្រទេសកម្ពុជា ហើយចម្លាក់ទាំងនោះ គឺបង្ហាញព្រះសូរ្យក្នុងទម្រង់អង្គុយនៅលើរទេះសេះ ហើយព្រះហស្តទាំងពីរកាន់ផ្កាឈូក។ ក្រៅអំពីនេះ គេបានបង្ហាញចម្លាក់ព្រះសូរ្យនៅតាមថ្មគោលដែលមានរឿងព្រះវិស្ណុផ្ទំរង់ចាំបង្កើតលោក (រកឃើញនៅបារាយណ៍ទឹកថ្លា) និងចម្លាក់នៅជញ្ជាំងថែវខាងជើង ស្លាបខាងលិច នៃប្រាសាទអង្គរវត្ត ជាដើម។

ដោយឡែក ចំពោះប្រតិមាព្រះសូរ្យ មានលេចឡើងដំបូងតាំងពីសម័យហ្វូណនមកម៉្លេះ ពោល គឺស្ថិតនៅក្នុងរចនាបថភ្នំដា (ស.វ.ទី៦) និងក្រោយមកទៀតបន្តវត្តមាននៅសម័យចេនឡា (រចនាបថសំបូរព្រៃគុក) រួចបន្តមកដល់សម័យអង្គរ។ ប្រតិមាសម័យមុនអង្គរទាំងនោះ បង្ហាញឡើងជាទម្រង់ប្រតិមាទោល សង់អំពីថ្មភក់ ឈរជំហរត្រង់ (ខ្លះមានទប់ដោយជន្ទល់រាងដូចដែកក្រចកសេះ) មានព្រះហស្ត២ (កាន់ផ្កាឈូក) ពាក់ខ្សែក ស្លៀកសំពត់ខ្លី ឬវែង (មានខ្សែចំណងចង្កេះ)។ ចំណុចសម្គាល់ជាពិសេសនៃប្រតិមាព្រះសូរ្យនៅសម័យមុនអង្គរ (ស.វ.ទី៦-៧) គឺផ្នែកខាងលើ គេបង្ហាញព្រះភក្ត្រស្ថិតនៅក្នុងទម្រង់ញញឹមស្ងប់ ព្រះនេត្រធំ ច្រមុះធំមានខ្នង ចិញ្ចើមវែងកោង (ភ្ជាប់គ្នាជាមួយខ្នងច្រមុះ) ថ្ពាល់ប៉ោងមូល ព្រះកាណ៌វែង បបូរមាត់ក្រាស់ មានពុកមាត់ ពាក់មកុដរាងស៊ីឡាំងខ្ពស់ (មកុដប្រតិមាខ្លះមានចម្លាក់ផ្ការាងមូលចំពាក់កណ្តាលថ្ងាសផង) និងនៅខាងក្រោយព្រះសិរមានចម្លាក់រាងរង្វង់មូលមួយដែលជានិមិត្តរូបនៃពន្លឺ ហើយរង្វង់មូលនៃប្រតិមាខ្លះបង្ហាញជាចម្លាក់ពន្លឺចែងចាំងជុំវិញថែមទៀតផង។ គួរឱ្យចាប់អារម្មណ៍នោះ ប្រតិមាព្រះសូរ្យនៅដំណាក់ដំបូង ច្រើនរកឃើញអតីតទឹកដីខ្មែរសម័យហ្វូណន ដែលសព្វថ្ងៃជាប្រទេស

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

វៀតណាមប៉ែកខាងត្បូង (ខេត្តតាយនិញ, ខេត្តអានជាំង, ខេត្តដុងថាប់)។ គេដឹងយ៉ាងច្បាស់ថា តំបន់ទាំងនោះ ជាតំបន់អតីតកំពង់ផែអូរកែវ ដែលជាកំពង់ផែសមុទ្រភ្ជាប់ទំនាក់ទំនងពាណិជ្ជកម្ម និងវប្បធម៌ជាមួយពិភពខាងក្រៅ (ឥណ្ឌានិងចិន) ហើយស្ថិតនៅមិនឆ្ងាយពីតំបន់អង្គរបុរី ខេត្តតាកែវ ដែលគេសន្និដ្ឋានថា ជាអតីតរាជធានីខ្មែរនៅសម័យហ្វូណន។ ក្រៅអំពីនេះ មានប្រតិមាព្រះសូរ្យចំនួន ៣ អង្គទៀត ដែលគេមិនស្គាល់ប្រភពដើម ដូចជា ប្រតិមាព្រះសូរ្យគ្មានព្រះសិរនៅសារមន្ទីរជាតិកម្ពុជា លេខបញ្ជី B.63, ប្រតិមាមួយកំពុងតម្កល់នៅសារមន្ទីរជាតិអង្គរ និងប្រតិមាមួយទើបទទួលបានពីសារមន្ទីរដេនវ៉ែសហរដ្ឋអាមេរិក (ឆ្នាំ២០២៣) ។

មកដល់សម័យអង្គរ ព្រះសូរ្យបង្ហាញជាទម្រង់ប្រតិមាទោល គេមិនសូវនិយមដូចសម័យមុនអង្គរនោះទេ។ ប៉ុន្តែ ក្នុងចំណោមនោះ មានប្រតិមាមួយដែលពិសេសខ្លាំង រកឃើញនៅតំបន់ប្រាសាទកោះកេរ ត្រង់គោបុរទី២ ប៉ែកខាងកើត (ច្រកចូលប្រាសាទធំ) ដែលមានអាយុកាលស្ថិតនៅក្នុងរចនាបថកោះកេរ នាស.វ.ទី១០។ ប្រតិមានេះ បង្ហាញព្រះសូរ្យកំពុងតែអង្គុយទ្រង់ក្អែននៅលើជើងទម្រពងបួនជ្រុងស្មើមួយ ព្រះហស្តពីរកាន់កេតនភណ្ឌ ព្រះភក្ត្រមូល ញញឹមស្ងប់ បបូរមាត់ក្រាស់ មានពុកមាត់ ព្រះនេត្របិទ ព្រះកាណ៌វែង ពាក់មកុដរាងដូចភ្នំ (គិរីមកុដ) ហើយផ្នែកខាងក្រោយជាចម្លាក់រាងដូចស៊ុមទ្វារដែលមានហោជាង និងរង្វង់មូលធំមួយនៅផ្នែកខាងក្រោយបង្អស់ ដែលតំណាងឱ្យពន្លឺ។ គួរកត់សម្គាល់នោះ នៅសម័យមុនអង្គរ (ស.វ.ទី៦-៧) ចម្លាក់រង្វង់មូលដែលតំណាងឱ្យពន្លឺ គេឆ្លាក់នៅខាងក្រោយព្រះសិរតូចៗប៉ុណ្ណោះ តែប្រតិមាព្រះសូរ្យរកឃើញនៅតំបន់កោះកេរនេះ គឺមានទំហំធំជាងដងខ្លួនប្រតិមាទៅទៀត។ ក្រៅអំពីនេះ មានប្រតិមាព្រះសូរ្យធ្វើអំពីលោហធាតុមួយចំនួនទៀតដែលគេបានរកឃើញ ដែលច្រើនតែមានទម្រង់ឈរត្រង់ និងព្រះហស្តទាំងពីរកាន់ផ្កាឈូក ហើយខ្វះពុំមានចម្លាក់រង្វង់មូលដែលតំណាងឱ្យពន្លឺនោះទេ។

សរុបជារួមមក ប្រតិមាព្រះសូរ្យ (ព្រះអាទិត្យ គឺជាមត៌កដ៏សំខាន់មួយដែលបានបង្ហាញអំពីការវិវឌ្ឍនៃជំនឿ សាសនា និងសិល្បៈប្រតិមាវិទ្យា។ តាមរយៈការសិក្សាបង្ហាញឱ្យឃើញថា ព្រះសូរ្យមិនត្រឹមតែជាទេពតំណាងឱ្យពន្លឺនិងជីវិតប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែមនុស្សខ្មែរជំនាន់បានយកកិត្តិនាមរបស់ព្រះអង្គ មកធ្វើជាបន្ទាល់ ឬសាក្សីនៃការធ្វើសម្បថថែមទៀតផង។ ទម្រង់សិល្បៈនៃប្រតិមាព្រះសូរ្យមានការប្រែប្រួលគួរឱ្យត់សម្គាល់ ពោលគឺនៅសម័យមុនអង្គរ (រចនាបថភ្នំដា និងសំបូរព្រៃគុក) គេនិយមឆ្លាក់ប្រតិមាទោលយ៉ាងច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់នៅតំបន់អតីតកំពង់ផែអូរកែវ និងតំបន់ជុំវិញ ដោយមានលក្ខណៈឈរជំហរត្រង់ ព្រះភក្ត្រស្ងប់ និងមានរង្វង់ពន្លឺតូចនៅខាងក្រោយ

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

ព្រះសិរ។ លុះចូលដល់សម័យអង្គរ ទោះបីជាចំនួនប្រតិមាទោលមានការថយចុះយ៉ាងខ្លាំងក៏ដោយ តែសិល្បៈតំណាងឱ្យព្រះសូរ្យបានប្ដូរទម្រង់ទៅជាចម្លាក់នៅលើផ្ដែរទ្វារ (ជាពិសេសទេពនព្វគ្រោះ) ព្រមទាំងស្នាដៃប្រតិមាដ៏ល្បីល្បាញនៅសម័យកោះកេរ (ស.វ.ទី១០) ដែលមានទម្រង់អង្គុយ និងមានរង្វង់ពន្លឺធំសម្បើមនៅខាងក្រោយ។

បញ្ជីឯកសារពិគ្រោះ

សុខ កែវសុវណ្ណារ៉ា ២០២១, "ព្រះអាទិត្យ (សូរ្យ/សូរិយា) ក្នុងជំនឿខ្មែរ" ផ្សាយអនឡាញនៅក្នុងគេហទំព័រ *AMS Khmer Civilization* នៅថ្ងៃទី១០ ខែកក្កដា ឆ្នាំ២០២១ តាមរយៈតំណភ្ជាប់៖
https://khmercivilization.ams.com.kh/detail/4723

Bhattacharji, S., 1988. *The Indian Theogony: A Comparative Study of Indian Mythology from the Vedas to the Puranas*. Chambersburg: Anima Books.

Chhum, M. (2020). Nine Deities Panel in Ancient Cambodia, in *Pratu: Journal of Buddhist and Hindu Art, Architecture and Archaeology of Ancient to Premodern Southeast Asia*, 1(2), 1-17. https://doi.org/10.25501/SOAS.00032560

Giteau, M., 1965. *Khmer Sculpture and the Angkor Civilization*. London: Thames and Hudson.

Giteau, M., 1976. *History of Angkor: The Temples of Cambodia*. Paris: Éditions Olizane.

Jessup, H.I. and Zephir, T. (eds.), 1997. *Sculpture of Angkor and Ancient Cambodia: Millennium of Glory*. Washington: National Gallery of Art.

Lagirarde, J., 2003. "The Roluos Group and Koh Ker: Architectural and Stylistic Evolution". *Journal of Southeast Asian Studies*, 34(2), pp. 215–234.

Malleret, L., 1959–1963. *L'Archéologie du Delta du Mékong*. 4 vols. Paris: École Française d'Extrême-Orient (EFEO).

Miksic, J.N. and Goh, G.Y., 2017. *Ancient Southeast Asia*. London: Routledge.

Parmentier, H., 1939. *L'Art Khmer Classique: Monuments du Sdok Kok Thom, Phnom Chisor, etc.* Paris: Les Éditions d'Art et d'Histoire.

Stietencron, H.v., 2005. *Hindu Myth, Hindu History: Religion, Art, and Politics*. Delhi: Permanent Black.

Vickery, M., 2003. "Funan Reviewed: Deconstructing the Ancients". *Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient (BEFEO)*, 89, pp. 101–143.

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

រូបលេខ១៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ រកឃើញនៅខេត្តតាយនិញ វៀតណាមខាងត្បូង សិល្បៈខ្មែររចនាបថភ្នំដា រវាងស.វ.ទី៦ (រូបថតឆ្នាំ១៩៥៤ និងប្រភព៖ EFEO)

រូបលេខ២៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ រកឃើញនៅខេត្តដុងថាប់ វៀតណាមខាងត្បូង សិល្បៈខ្មែររចនាបថភ្នំដា រវាងស.វ.ទី៦ ឬដើមស.វ.ទី៧ (រូបថតឆ្នាំ១៩៥៤ និងប្រភព៖ EFEO)

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

រូបលេខ៣-៤៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ រកឃើញនៅខេត្តតាយនិញ និងខេត្តអានជាំង វៀតណាមខាងត្បូង សិល្បៈខ្មែររចនាបថភ្នំដា រវាងស.វ.ទី៦ ឬដើមស.វ.ទី៧ (រូបថតឆ្នាំ១៩៥៤ និងប្រភព៖ EFEO)

រូបលេខ៥៖ ដងខ្លួនប្រតិមាព្រះសូរ្យ មិនស្គាល់ប្រភព រក្សាទុកនៅសារមន្ទីរជាតិកម្ពុជា សិល្បៈខ្មែររចនាបថភ្នំដា រវាងស.វ.ទី៦ ឬដើមស.វ.ទី៧ (រូបថតឆ្នាំ១៩៥៤ និងប្រភព៖ EFEO)

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

រូបលេខ២៦៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ មិនស្គាល់ប្រភព រក្សាទុកនៅសារមន្ទីរជាតិអង្គរ សិល្បៈខ្មែររចនាបថភ្នំដា រវាងស.វ.ទី៦ ឬដើមស.វ.ទី៧ (រូបថតឆ្នាំ២០២៦)

រូបលេខ២៧៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ មិនស្គាល់ប្រភព ទទួលបានពីសារមន្ទីរវែនឌ័រ សហរដ្ឋអាមេរិក ក្នុងឆ្នាំ ២០២៣ សិល្បៈខ្មែររចនាបថភ្នំដា ឬសំបូរព្រៃគុក ស.វ.ទី៧ (ប្រភព៖ នាយកដ្ឋានបុរាណវត្ថុ)

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី

រូបលេខ២៨៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យ រកឃើញនៅតំបន់ប្រាសាទកោះកេរ សិល្បៈខ្មែររចនាបថកោះកេរ ស.វ.ទី១០

(រូបថតដើមស.វ.ទី២០ និងប្រភព៖ EFEO)

រូបលេខ២៩៖ ប្រតិមាព្រះសូរ្យធ្វើអំពីលោហធាតុ មិនស្គាល់ប្រភព សិល្បៈខ្មែរសម័យអង្គរ រវាងស.វ.ទី១២

(រូបថតឆ្នាំ១៩៦៨ និងប្រភព៖ EFEO)

អត្ថបទដោយ៖ ម៉ង់ វ៉ាលី